

Praznovszky Mihály

Két könyv egy költőről, a versekről és a versmondásról

Vajon mi lehet a közös a két könyvben? Az egyik Jékely Zoltánról szól, a másik pedig a művészi beszéd oktatásáról. A legkézenfekvőbb válaszom, hogy ugyanaz a személy írta: Havas Judit irodalomtörténész és előadóművész. De van olyan megoldás is, hogy mindkettőnek van egy fontos közvetett szereplője, aki Havas Judit előadói pályájára nagy hatással volt: Jancsó Adrienne, vagyis Jékely Zoltán felesége. De igazandiból a közös bennük az, hogy mind két kötet középpontjában a vers áll. A líra, a költészet, a 20. századi magyar vers, annak enigmatikus alakja Jékely Zoltán, akinek sok-sok versét mondta már el a színpadon Havas Judit, s most az eladóművészet tanításához is sokszor idéz és javasol Jékely-verseket.

Miután tudjuk, hogy a könyveknek is megvan a maguk sorsa, nem is lepődünk meg, hogy a Jékely-könyvnek 2005-ben már készen volt a kézírata, s csak 2018-ban jelent meg a Hungarovox kiadónál. De azt is tudjuk, hogy ez eredetileg PhD dolgozatnak készült s a szerző mentora Kenyeres Zoltán volt, aki maga is értő Jékely-kutató, a XX. századi magyar irodalomtörténet-írás egyik meghatározó személyisége. Nála írni dicséretes vállalkozás, amely próbatételnek igencsak megfelelt Havas Judit.

Mondom ezt elsősorban azért – s ez elfogultság, mert én is ennek híve vagyok –, mert a könyve kimondottan olvasmányos, fogalmi rendszerre, amelyet használ, tiszta és egyértelmű. Nyugodtan lehet javasolni bármely korosztálynak (középszintűtől kezdődően), akit érdekel maga Jékely, és érdekel az a különleges irodalmi világ, amelybe beleszületett, felnőtt és alkotott.

Pedig igencsak jelentős, sőt gondot jelentő hátránnyal kellett megküzdnie mindvégig. Az egyik az apa súlya, hiszen Áprily Lajos mégis csak az a költő, akinek az életműve már régen a kánon része, rajongóinak tábora számottevő. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint e sorok írója könyvtárának szégyenletes összetétele: Áprily Lajos művei és a róla szóló irodalom egész sort töltenek meg, míg Jékelytől jó, ha két kötetem van, az igaz, hogy az egyik az Összes versek. Havas Judit könyvének több helyén is említi, de már vers-példákkal igazolva, milyen teher volt ez Jékelyn, és hogyan próbált meg leválni az apjáról, persze csak ami a költői attitűdjét illeti. Vagyis a belső konfliktus, amely minden ilyen viszonyban igen erős, őket sem kímélte. (A magyar irodalomban hány ilyen súlyos apa-fiú viszonyról van ismeretünk.)

A másikkra Kenyeres Zoltán hívta fel a szerző figyelmét, arra, hogy a magyar irodalom azon időszakában egy egész nemzedék, köztük Jékely is, hátránnyal indult, s ezt a gondot Weöres Sándornak hívták.

Olyan kiemelkedő zsenije volt a korának, hogy mindenkit hozzá mértek tehetségben, indulásban, pályaképben, az olvasókhöz való viszonyában.

Havas Judit éppen ezért s mert mást nem is tehetett volna, könyvében két izgalmas fejezetet szentelt ennek a helyzetnek. Az egyik értelemszerűn Jékely Zoltán helye az erélyi magyar irodalomban, ottani kapcsolatai, viszonya az Erdélyi Helikonnal, szerzőkkel, az irodalomszervezéssel, kiadói politikával, folyóirat kiadással. Ehhez bőségesen talált forrásokat, főleg a kortársi levelezés közlése és elemzése teszi Havas Judit könyvének ezt a fejezetét, egy kis túlzással szólva, igazán drámaivá.

A másik az 1945 utáni helyzet, amikor a Nyugat harmadik nemzedéke az erőszakos politika beavatkozás révén azonnal hátrányba került, s ezt Jékely sem kerülhette el. S akkor még finoman fogalmaztam, mert ismerjük jól ennek szakmai és egzisztenciális következményeit. Félreállításuk hatalmas törést okozott a magyar irodalomban, amelyet már soha nem tud senki bepótolni.

E nemzedék s köztük Jékely Indulásának több tanúja és értő elemzője volt a kritikákban. Babits kicsit tartózkodó velük szemben, hiányolja bennük a modern európai, távlati minták keresését. Szerb Antal egy másik kortárs antológiáról szólva már úgy ítélkezik, hogy "az új generációi költői nem férfit énekelnek, hanem lírai költőt." Mindössze két alkotót emel ki a tizenkét szerző közül, akit nemzedéke legjobbjainak tart. Az egyik természetesen Weöres Sándor, aki számára a fiatal Babitsot idézi fel, míg Jékely a fiatal Kosztolányi szellemét jeleníti meg.

Mindezek után persze jönnek a próbatételek esztendei-évtizedei, vagyis az önálló kötetek. Ekkor derül ki, hogy ki váltja be majd a hozzáfűződő kritikai és olvasói elvárásokat. Jékelynek 1936-tól 1982-ben bekövetkezett haláláig alig több mint tucatnyi verseskötete jelent meg, részben új versek, részben válogatások régi és új versekből. Sok ez vagy kevés? A kérdés léha, ennyi van, már ezen nem változtathatunk. És

mivel egy rendkívül gondos, minden sorát, képét érzelmét megválogató költőről van szó, ez nem tekinthető kevésnek. Főleg ha hozzá tesszük műfordításait, prózai köteteit, gyermeknek szóló munkáit – akkor igen gazdag az életmű, s látványosan igazolja Szerb Antal reményeit. Pedig hát egy ritkán megszólaló, emberek közé keveset kilépő költőről van szó, aki mindig hagyta maga helyett a művet megszólalni és megszólítani. Ennek is megvolt a maga oka: a többszöri erőszakos elhallgattatás félelme, de azért mégis fáj ilyen olvasni tőle egy 1971-es interjúantológiában: „Az elmúlt húsz évben nyilvános dobogón mindössze négyszer álltam, ezek között is egyik Bukarestben történt az Eminescu szemináriumon. Egyszerűen megszoktam a chiaroscurót, s minden rivaldafény tönkretesz.”

Havas Judit munkájának másik nagy érdeme, hogy nem egy merev, statikus monográfiát alkotott, hanem szisztematikus munkával újabb és újabb rést nyit az életművön, egyre teljesebbé és gazdagabbá téve annak ismeretét és ismertetését. Így tudja feltárni Jékely személyiségének és költői pályájának megannyi meghatározóját. Mert az ugyan lehet, sőt igaz is, amit Pomogáts Béla irt, hogy Jékely „merengő költő”, de amit ebből kiindulva Havas Judit kibont, az egy olyan sokoldalú életút és életmű, amelynek teljes feldolgozása bizony még várat magára, de már most látszik, hogy a XX. századi magyar irodalom bizonyos viszonyrendszerit újra kell gondolnunk. Ilyen például az a baráti kapcsolat-világ, amelyben ezek az alkotók együtt dolgoztak, figyeltek, értékelték egymást, komoly gesztusokat tettek mások érdekében. Szerencsére ezt Havas Judit többször is végig járja és keresi ebben Jékely Zoltán szerepét s lehetőségeit. Ehhez megtalálja a legautentikusabb forrást: a kortársak levelezését és a számára fontos és meghatározó idézetek kiválasztásával valóban eleven közelségbe hozza az alkotói, egzisztenciális, szellemi kapcsolataikat formáló, megvitató nagy nemzedék tagjait. Furcsa játéka a sorsnak, hogy amikor olvas-

tam Havas Judit Jékely-könyvét, éppen akkor jelent meg a lapokban Tandori Dezső gyász híre. Tandori számára Jékely költészete pedig mérföldkő volt az irodalomban és saját pályájának alakulásában. Ahogyan Havas Judit fogalmaz: „Tandori Dezső elemi értéknek, létezzszakmai tápanyagnak érzi Jékely verseit, sorait.” A kötet talán legterjedelmesebb s egyúttal legfontosabb fejezete Tandori Jékely-megszólalásainak és megszólításainak az elemzése, szinte versről verse, témáról témára való megközelítése. S a végén azt állapítja meg Havas Judit, amikor megkérdezi önmagától is tán, hogy miért fontos Tandori számára Jékely költészetének vizsgálata, akkor így ír: „Mert meg akarja fejteni a titkot: a mester milyen eszközökkel próbálja a belül lévő lényeket megközelíteni, ábrázolni.” S tegyük hozzá, Tandori Jékely szeretetével és elemzéseivel megteremti az összeköttetést a kortárs magyar lírával, mondhatjuk Jékely folyamatos jelenlétét a magyar irodalomban.

És még sorolhatnánk tovább Havas Judit érzékeny megközelítéseit. Arról, hogyan fejt meg Jékely szerepvállalásainak rejtélyeit: a Szent György, a Sárkány és a garabonciás szerepek mögöttesét, s hogyan tárja fel naplójegyzeteit, az azokban lévő utalásokat, megjegyzéseket, amelyeket külföldi útjain tett s hozott haza, hogy később valamely versélménnyé formálódjanak. A naplók, egyelőre kiadatlanul és a feldolgozás állapotában még a hagyatékban sorakoznak. Havas Juditnak s nekünk olvasóknak is óriási szerencséje, hogy mind a költővel, mind a családdal baráti viszonyt ápolt. Ennek következtében Jékely hagyatékából, amelyet nem csak jelentősnek, de rendkívül fontosnak tekinthetünk, tudott bizonyos részleteket első ízben közölni, mint pl. az Álomnapló részletei.

De számomra legalább ilyen fontos az a fejezet is, amely Táj és álom címet viseli, amelyben a soha el nem szakadás Erdélytől és az álombeli létezés jelenségei kötődnek össze. Tudnánk még ezt folytatni, de akárhol nyitjuk fel Havas Judit Jékely-könyvét újabb és

újabb részletgazdagságra bukkanunk, ezért is szerencse, hogy a kronológiai statikus megközelítés helyett, mint említettünk, az önmaga felfedezte és bejárta Jékely életutat és életművet állítja kutatásai középpontjába. A másik művét egy kis túlzással és olvasói figyelmetlenséggel egyszerűen csak tankönyvnek nevezhetnénk. Ami persze igaz, de mégis sokkal több az annál. A Csodaváró hangszer című, alcíme szerint: A művészi beszéd oktatása a mindennapi élet színterein című könyv (úgy látom, a szerző kiadása), egyértelműsíti a tartalmát. Valóban mindenkire szól, aki olykor közönség elé kerül. Én szívem szerint persze a szerzővel egyetértve a pedagógusoknak ajánlanám, hiszen a katedrai szereplés minden esetben a beszédtechnika és beszédkultúra értő alkalmazásával megsokszorozza magát és hatását. Havas Judit, aki évtizedeket töltött s tölt pódiumon, szándékosan közelíti így a témáját. (Nem szólva arról, hogy valóban tanít már ugyancsak sok évtizede egyetemi, főiskolai hallgatókat a művészi beszéd tudatos alkalmazására.)

S ha Havas Judit nem is írja le, mi tudjuk, hogy a „mindennapi élet színterei” messze túlnyúlnak a pedagógiai szerepléstől. Csak az baj, hogy azok, akiknek szükségük volna a szép, érthető, artikulált, elemző, felépített rétori megszólalásra, soha nem fogják kinyitni ezt a könyvet. Mert már az hiszik, ha hivatalt kaptak, megkapták hozzá a megszólalás tehetségét is. Hogy ez mekkora tévedés, azt a saját bánatunkon mérhetjük le, amikor hebegést, hápogást, nyeldekélést, hangsúlytalanságot, éneklést, pöszeséget hallunk a hangzó eszközökből, pódiumokról és pulpitusokról.

A látszólag bonyolult feladatokat, amelyeket minden nehézsége ellenére, bárki oktathat illetve gyakorlás útján elsajátíthat, a magyar költészetből vett példákkal teszi szemléletessé, gyakorolnunk ezekkel a versekkel lehet. Az alkotók hosszú sora a gyermekversektől, mondókától a klasszikusokig s azon túl a kortárs költészetig terjed. Egyfajta antológia ez is. Sőt, mivel a könyvéhez egy

külön irodalmi antológiát is függesztett, ki is tárulkozik, hogy számára a magyar irodalomból kiket tud megszólítani s kik tudnak megszólalni általa. Hiába mondja azt, hogy ezeket a műveket javasolja a beszédmondó képesség gyakorlásához, ez az antológia ő maga s vallomása az érték-irodalomról.

Mindehhez vegyük a könyv komplexitását. Hiszen a szót az ember mondja, verset az ember olvassa, de nem mindegy, milyen az ember. Havas Judit önismerettudást ad, hogy vajon magunkra ismerünk-e személyiségjegyek és magatartásformák alapján, mert ez is hozzájárul a művészi beszéd kialakításához; önmagunk ismeretéhez. Valamint történeti összefoglalót is írt stílusok és korszakok alcímmel, lévén fontosnak tartja, az egyes korszakok irodalmában hogyan fedezhetők fel az adott korszak stílusjegyei, s azokra hogyan kell reagálnunk a szép beszéd megjelenítése során.

A könyvnek amúgy van egy második fejezete is, amely nem kevésbé izgalmas, Havas Judit szerte a világban megszólítja a szórvány magyarság egyes képviselőit a magyar nyelvhasználat jelenlegi alkalmazásáról, annak tanításáról, előadásáról. Több mint fájdalmasan szép küzdelem ez Washingtontól

Peruig, ahol sokadik generációs magyarok, fiatalok éppen a költészetten át próbálják megtartani a nyelvet és önmagukat egy távoli kultúrában.

Mind a két könyvnek van egy fontos tartozéka, amelyről manapság már inkább megfeledkeznek a szerzők. Névmutatót csatolt hozzájuk, valamint irodalomjegyzéket, műjegyzéket – gazdag és sokrétű tudományos munka dokumentációja ez.

Mindkét könyvre igaz a zárómondatunk, amelyet Kenyeres Zoltántól kölcsönöztünk: „Havas Judit versérzékelésében ott dolgozik a versmondó előadóművész különös hallása, akinek a vers nem kétdimenziós lap, hanem háromdimenziós tárgy, nemcsak fehér papíron elrendezett fekete betűkből áll, hanem megszólaló hangzása, tere van és kiterjedése.”

(Havas Judit: A valóság és álom határán – Jékely Zoltánról, Hungarovox Kiadó, 2018)

Havas Judit: Csodaváró hangszer – Művészi beszédoktatás a mindennapi élet színterein (Magyarországon, Észak- és Dél-Amerikában és Franciaországban.) K.n., Budapest, 2018)